

О.С.Онищенко, І.А.Сергєєва

ПРОГРАМА НАУКОВОГО ОСВОЄННЯ І ВВЕДЕННЯ В КУЛЬТУРНИЙ ОБІГ ЗІБРАННЯ КОЛЕКЦІЙ ЄВРЕЙСЬКИХ РУКОПИСІВ ТА ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ ЦНБ

Ця програма, розроблена ЦНБ, визначає наукові, практичні й організаційні заходи, що дають змогу сформувати повноцінний фонд гебраїки, забезпечити його зберігання, здійснити послідовну роботу, спрямовану на нагромадження і науково-культурне освоєння колекцій єврейської літератури та рукописів, які відображають соціальні процеси та духовний розвиток єврейського та українського народів протягом їх історичного співіснування.

У ЦНБ ім. В.І.Вернадського знаходяться унікальні колекції єврейських рукописів, книжок і періодичних видань, що протягом багатьох десятиліть збиралися видатними єврейськими вченими та просвітніми діячами. Ядро масиву - рукописні та книжкові колекції великих бібліотек і наукових установ, навчальних закладів України та Росії. Цей фонд у Всенародній бібліотеці України (ВБУ) закладено 1918 р. за ініціативою академіків В.І.Вернадського та А.Ю.Кримського. Його комплектування було доручено відомому семітологу професору Якову Ізраїльовичу Ізраельсону. Він, а також А.М.Коган, Н.Бакст, Б.Є.Лурье, М.І.Камінський та інші подарували ВБУ книжки із власних колекцій.

Основа сучасного нагромадження у ЦНБ - рукописні матеріали та книжкові видання, зібрані різними академічними установами:

- Всенародною (Національною) бібліотекою України, до складу якої входили книжковий відділ

«Орієнталія» з сектором «Гебраїка - Юдаїка» (пізніше реформований в Єврейський відділ); відділом рукописів і стародруків (скарбниця видатних пам'яток історії та літератури з найдавніших часів);

- Інститутом єврейської культури ВУАН (увійшов до ВБУ в 1937 р.). У його складі були: наукова бібліотека з рукописними фондами просвітницьких закладів (зокрема, Товариство поширення освіти серед євреїв, його відділення в Україні та Росії, Культурліга, Єврейське історико-етнографічне товариство), приватні архівні фонди (видатного орієнталіста Авраама Яковича Гаркаві, письменника та етнографа Семена Якимовича Анського, суспільного діяча Еммануїла Борисовича Левіна, засновника багатьох єврейських товариств Горація Осиповича Гінзбурга, музикознавця Мойсея Яковича Береговського), центральний архів єврейської преси;

- Кабінетом єврейської культури, сформованим у 1944 р. на базі Інституту літератури (виділений у самостійний підрозділ Академії наук, перейшов до ЦНБ в 1950 р.). Його зібрання містило матеріали етнографічного та фольклорного характеру (народні пісні, поетичні твори, ноти і партитури тощо); матеріали до словників та енциклопедій (зокрема українсько-єврейського словника), альбоми та фотоматеріали.

Отже, це зібрання складається з багатьох колекцій. Воно має виняткову наукову та культурологічну цінність не тільки для України, а

© Онищенко Олександр Семенович, Київ, 1993

© Сергєєва Ірина Анатоліївна, Київ, 1993

й для світової культури. В ньому зберігаються пам'ятки єврейської літератури давніх часів, що існують у рукописах ХІУ - ХІХ ст., архіви єврейських товариств та приватні архіви видатних діячів науки і культури України ХІХ - ХХ ст., пам'ятки друку, тематичні книжкові, журнальні, газетні видання, загальна кількість яких становить близько 160 тис. одиниць зберігання.

Серед архівних фондів є документи і творчі матеріали А.Я.Гаркаві, Н.Г.Бакста, Шолом-Алейхема, Н.Енгеля, М.Я.Береговського та багатьох інших діячів єврейської культури. Великий інтерес для науковців становлять давні пергаментні рукописні книги на івриті, книжкові видання на їдиш, опубліковані в Україні та Білорусі у післяреволюційний час. Чимало з них унікальні, оскільки виходили малими тиражами, та й ті вилучалися з обігу і були знищені наприкінці 40-х років. Багато архівних матеріалів відображають науково-просвітницьку та видавничу діяльність єврейських товариств, що існували в Україні.

40 років фонди містилися у підвальних приміщеннях і були виключені з наукового та культурного обігу. І нині колекції знаходяться в критичному стані, багатьом книжкам загрожує руйнація.

Потрібен широкий комплекс заходів, спрямованих на збереження духовної спадщини єврейського та українського народів, необхідно здійснити бібліотечний облік цих матеріалів, залучити їх до широкого читацького загалу.

Зібрання єврейських рукописів і друку нараховує, зокрема:

- рукописи та архівні матеріали - приблизно 10 000 од. зб.;
- книжкові видання - близько 120 000 од. зб.;
- періодичні видання - приблизно 30 000 од.зб.

За мовними ознаками книжкові видання розподіляються:

- давньоєврейська (гебрейська) мова та сучасний іврит - близько 50 000 од.зб.;
- їдиш - 60 000 од.зб.;
- іншими мовами (російська, англійська, німецька, латина тощо) - 10 000 од.зб.

Головною метою Програми є організація і прийняття на облік зібрання, створення довідково-пошукового апарату та введення матеріалів у науковий та культурний обіг.

Терміни виконання:

1-ий етап - організація і облік зібрання - початок 1993 р. - до 1 липня 1993 р. Проведення заходів, спрямованих на термінову обробку та облік рукописних матеріалів і видань: знепилювання, реєстраційний опис, створення топографічної картотеки, організація алфавітного каталогу періодичних видань, переміщення на постійне місце зберігання.

2-ий етап - 1993 - 1995 рр. Створення системи довідково-пошукового апарату, визначення основних напрямів науково-дослідної та науково-інформаційної роботи з фондом та введення матеріалів у науковий та культурний обіг у спосіб проведення досліджень з історії, культури, книговидавничої справи, бібліографії та бібліотекознавства, підготовка публікацій покажчиків та каталогів, монографічних видань.

Програму було обговорено та затверджено на початку 1993 р. Вченою радою ЦНБ та Президією АН України. Отримано додаткове фінансування у розмірі 5 млн. крб., що дає змогу її реалізації.

Програма має чотири розділи, що передбачають основні напрями роботи з фондом та введення його до наукового обігу.

І. Забезпечення обліку та фізичного збереження фонду.

І. Облік рукописів, книг, періодичних видань.

Науково-технічна обробка та первинний облік рукописної частини зібрання виконуються співробітниками Інституту рукопису.

Інвентаризація та обробка книжкової частини зібрання та періодичних видань здійснюється співробітниками бібліотеки та фахівцями, що володіють івритом, їдишем, латиною, іншими західноєвропейськими мовами і залучаються до роботи на договірних засадах. Для інвентаризацій та упорядкування періодичних видань можливе залучення студентів-практикантів навчальних закладів.

2. Облік одиниць зберігання передбачає: складання скороченого бібліографічного опису на картках для топографічного каталога; нумерація рукописних матеріалів; занесення бібліографічних та археологічних відомостей до інвентарних книг і описів; штемпелювання кожної од. зб. із фіксацією інвентарного номера; розстановка літератури на

полицях за інвентарними номерами.

Друга половина 1993 р. передбачає - створення допоміжних картотек: алфавітної, періодичних видань.

II. Фізичне збереження фонду.

Організацію та проведення цих робіт має здійснювати Центр реставрації і консервації ЦНБ.

До їх виконання на першому етапі залучаються спеціалісти Центру, співробітники бібліотеки, студенти вузів, що здійснюють попереднє знепилювання рукописів та книг, контролюють фізичний стан зібрання та його зберігання. На другому етапі (1993 - 1995 рр.) - співробітники Центру мають розробити та запровадити систему комплексних методів консервації, реставрації, дезінфекції уражених фондів.

Заходи, спрямовані на фізичне збереження, складаються з таких видів робіт: попереднє знепилювання кожної од. зб.; контроль за температурно-вологісним режимом та станом мікробіологічного ураження; здійснення постійного ентомологічного контролю за фондами; на основі розробленого Центром реставрації і консервації плану - проведення біологічних та хімічних робіт для дезінфекції, консервації, реставрації рукописів і книг; проведення заходів, спрямованих на мікрофільмування та створення страхових копій рукописів, періодичних видань і найцінніших книжок.

III. Науково-дослідна, науково-методична та науково-інформаційна робота.

Проблеми введення фондів у науковий обіг розв'язуються спільно з науково-дослідними установами, навчальними закладами, архівами і бібліотеками України, Росії та інших країн: Санкт-Петербурзьким єврейським університетом, Інститутами сходознавства, української археографії, міжнародних відносин та політології АН України, архівними установами і навчальними закладами України, провідними центрами євреезнавства США, Ізраїлю та Великобританії.

Головні зусилля мають бути спрямовані на науково-методичне та науково-інформаційне забезпечення багатоаспектних досліджень спільної історико-культурної спадщини єврейського та українського народів.

Основні завдання: розробити довгострокову

програму науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності сектора єврейської літератури з метою створення системи науково-пошукового апарату, каталогів, покажчиків та оглядів фондів, перевидання книг та рукописів; організувати навчання співробітників сектора сходознавства в стаціонарній та заочній аспірантурі та на курсах вивчення мов, стажування у провідних центрах; ініціювати розробку наукової теми «Єврейські документи в архівах та бібліотеках України» (затверджена як спільна з Інститутом сходознавства АН України); з метою сприяння інформаційно-бібліографічному забезпеченню комплексної загальноакадемічної теми «Історичні, соціально-політичні та культурологічні проблеми єврейського відродження в Україні» підготувати у 1993 - 1995 рр. покажчики: «Книги мовою ідиш, що були надруковані «Укрдержнацменвидавом», «Російсько-єврейські періодичні видання у фондах ЦНБ», «Дослідження історії єврейського народу у виданнях кін. ХІХ - І пол. ХХ ст.», «Діяльність культурно-просвітніх товариств в Україні (за матеріалами російсько-єврейських періодичних видань)»; створити автоматизовану інформаційну систему на рукописи та видання і зведений комп'ютерний каталог, зроблений на основі транслітерації на латинську графіку та мовами (графікою) оригіналів, який би дозволив включитися в світову бібліотечну інформаційну систему, підвищити оперативність пошуку та отримання наукової інформації (наповнюється цей каталог у другому півріччі 1993 р.); організувати постійно діючий семінар з питань джерелознавства; мовознавства та історії євреїв в Україні. Було б доцільно проводити на базі ЦНБ спеціальні конференції та семінари, що об'єднали б науковців, які вивчають проблеми єврейської історії та культури в Україні, розробити програму з підготовки науково-інформаційних видань за матеріалами зібрання та вивчити можливості щодо наукового визначення та перевидання найцінніших книжок і рукописів зібрання; розробити комплексну програму збереження наукової та культурної спадщини євреїв в Україні, що передбачає поповнення існуючого рукописного і книжного фонду, створення та проведення спільних археографічних експедицій для виявлення та придбання рукописів і книг.

IV. Організаційні питання.

1. Розробити та затвердити відповідні науково-методичні і нормативно-інструктивні документи, що регулюють діяльність сектору сходознавства.

2. Спільно з Інститутом українознавства при КДУ та іншими вищими закладами України передбачити підготовку наукових кадрів (лінгвістів, істориків і культурологів), які допоможуть повернути ці книжки до наукового і суспільного обігу. Організувати наукове стажування та аспірантуру.

3. Зміцнити кадровий склад сектору сходознавства фахівцями в галузі науково-технічного опрацювання рукописних матеріалів та рідкісних видань - археографами, бібліотекарями та бібліографами.

4. Для проведення комплексу робіт, спрямованих на здійснення обліку, опису, наукове опрацювання фондів, передбачити відповідне матеріально-технічне забезпечення: обладнання для хімічної, біологічної лабораторій, реставраційний реманент; додаткове комп'ютерне обладнання для створення банку даних, впровадження програмного забезпечення та навчання роботи з комп'ютером бібліотечних фахівців; постачання спеціальних видів паперу, карток, тек, коробок та футлярів для рукописних матеріалів тощо.

5. Підготувати у філії ЦНБ (Володимирська, 62) спеціальне приміщення для сховища, робочих кімнат та читальні для компактного розташування зібрання.

Г.Г.Дідківська

СТОРІНКИ ФОНДУ «УКРАЇНІКА»

Історія створення фонду «Україніка» в ЦНБ ім.В.І.Вернадського сповнена гірких, навіть трагічних сторінок. Відділ «Україніка» розпочинав свою роботу, а невдовзі закривався, його фонд збирався, а згодом розпорошувався.

Нагадаємо, у Статуті Національної бібліотеки було передбачено й відділ «Україніка», який повинен був стати найповнішою базою українознавства. Тут планувалося зібрати усе видане будь-коли і будь-де українською мовою без огляду на зміст; усе про історію українського народу, його мову, фольклор, словесність, мистецтво, побут тощо; літературу про територію Української держави, про народи, що живуть чи жили на території України, про події, котрі відбувалися тут; усі твори авторів-українців та видання українських установ попри мову й зміст, усі переклади з української мови. Тобто, треба було сконцентрувати все, що стосується України та її народу (де б і коли він не жив), надати можливість ученим на місці одержати всі матеріали, необхідні їм для студій над рідним краєм.

Небувале національне піднесення, великі сподівання на духовне відродження, які панували у 20-х роках серед свідомої частини української інтелігенції, дали дивовижні результати. Так, на заклик допомогти у збиранні фонду відразу ж відгукнулося чимало вчених, письменників, гро-

мадських і політичних діячів, різні організації та установи, навчальні й наукові заклади. Від них бібліотека одержала сотні, а то й тисячі книг, брошур, часописів, плакатів, листівок, цілі колекції, родинні книгозбірні - набуток не одного покоління дослідників, бібліографів, книгознавців.

Фонд «Україніка» (так само, як і загальний фонд Бібліотеки), створювався на перших порах не так, як у інших великих бібліотеках світу - поступовим накопиченням, планомірними надходженнями, - великий масив було нагромаджено за короткий термін.

Цікаві дані знаходимо в «Журналі бібліотеки. Приймання книг, журналів і друкованої продукції за 1919-1922 рр.»¹ Серед тих, хто першими приносили в дар книги і чиї імена найчастіше подибуються на сторінках «Журналу...», - перший президент ВУАН академік В.Вернадський, дійсний член ВУАН, голова її управи С.Єфремов, академіки ВУАН А.Кримський, М.Петров, професори Б.Кістяківський, В.Кордт, Л.Добровольський, С.Маслов, О.Плевако, працівники бібліотеки Л.Биковський, Ю.Меженко, Є.Кивлицький, Я.Ізраєльсон, художник Г.Нарбут, письменниця М.Загірня (дружина Б.Грінченка).

Найактивніше передавали книги бібліотеці Книжкова палата (Харків), Центральна книжкова палата (Москва), УАН, Університет св. Володими-

¹ Дідківська Галіна Григорівна, Київ, 1993